

ELŐSZÓ

Jelen kötet a 2015 és 2024 között keletkezett, 19. századi tárgyú történeti és irodalomtörténeti tanulmányaimat fogja egybe. Legtöbbjük konferencián elhangzott előadásból nőtt ki, de van olyan, amelyik évfordulós kiadványba, tisztelegő emlékkönyvbe vagy tematikus folyóiratszám felhívására készült. A 18 tanulmányból 17 már korábban megjelent, egy azonban itt lát először napvilágot. Az írások többsége módszertani és tematikus szempontból erősen kapcsolódik korábbi két tanulmánykötetemhez (*Írók, szerepek, stratégiák*. Bp., 2010.; *Rendi nyilvánosság és rendi politika a reformkorban*. Bp., 2016.), de élesebben elválnak benne a politika- és társadalomtörténeti, valamint irodalomtörténeti megközelítések. A feldolgozott témák alapvetően a 19. század első feléből valók, a kötet súlypontja tehát erre az időszakra esik, a válogatásba azonban belekerültek a neoabszolutizmus korával és a kiegyezés utáni évekkel foglalkozó szövegek is.

A kötet főcímében (*Excerpták*) szereplő szó (excerpta) a magyarországi latinságban szemelvényt, kivonatot jelent. Átvitt értelemben itt most a 19. századi kutatásaim főbb irányából való válogatásra utal, hangsúlyozva, hogy a munka nem monografikus jellegű, hanem néhány általam fontosnak tartott történeti vagy irodalomtörténeti problémát exponál és értelmez. A cím persze erősen kapcsolódik a reformkori országgyűlések világához is, hiszen az 1832–1836. évi diétán a rendek, mikor felismerték, hogy a napirenden lévő rendszeres bizottsági munkálatokból nem lesznek törvényjavaslatok, a fontosnak ítélt tárgyakat azokból kiragadták – ezeket nevezték excerptáknak –, és belőlük önálló törvénytervezeteket alkottak, hogy szentesítés végett felterjesszék az uralkodónak.

A kötetben szereplő tanulmányok négy tematikus egységbe rendeződnek. Az első egységben helyet kapó hét írás az 1830-as évek első felének politikai életébe ad betekintést, korábbi kutatásaimmal összhangban a középpontban itt is az 1832–1836. évi országgyűlés vitái és résztvevői állnak. A tanulmányok egy részében tárgyalt témák: a rendszeres bizottsági munkálatok (az ún. operátumok), a magyar nyelv ügye és Erdély kérdése meghatározó elemei voltak a korabeli politikai diskurzusnak. A további dolgozatok nemcsak a korszak két kiemelkedő alakjának, Kölcsey Ferencnek és Deák Ferencnek párhuzamosan induló politikusi pályáját és személyes barátságát mutatják be, de a diéta meghatározó szereplőinek, a vármegyei követeknek és a Királyi Tábla tagjainak

csoportprofilját is igyekeznek megrajzolni – elsősorban az országgyűlési titkosrendőrség jellemzése alapján. Ezáltal a reformkori köznemesség karrierlehetőségeinek, pályafutásuktól sem mentes pályafutásának társadalomtörténeti vizsgálatára is lehetőség nyílik.

A kötet második része Kazinczy Ferenc köré szerveződik: az itt olvasható két írás közül az első Kazinczynak a fogság utáni éveire fókuszál, s elsősorban egodokumentumok felhasználásával mutatja be a családtagok közötti bonyolult viszonyrendszer dinamikáját, s azt, milyen küzdelmek árán tudta az író önálló egzisztenciáját megteremteni Széphalmon. Kazinczynak és testvéreinek a kapcsolata társadalomtörténeti szempontból is tanulságos, hiszen rávilágít egy köznemesi család működését alapvetően meghatározó gazdasági érdekekre és mentalitásbeli tényezőkre. A másik írás egy 1823-ban Kassán, féltékenységből elkövetett emberölés történetét mutatja be mikrotörténeti megközelítéssel a Kazinczy-levelezés és a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek alapján. Ennek során kirajzolódik egy köznemesi család konfliktusokkal terhelt élete, melynek oka a feleségnek egy katonatiszttel folytatott viszonya volt. Az ügy kapcsán képet kaphatunk arról is, hogyan ítélte meg Kazinczy a házasságtörést s annak szereplőit, hogyan vélekedtek minderről a szemtanúk és a kortársak, mint például gróf Széchenyi István, s végül mi volt az emberölés jogi következménye.

A következő blokk négy tanulmánya báró Eötvös József reformkori pályájának fontosabb állomásait mutatja be: az 1830-as évekre tehető írói és politikusi pályakezdés mellett szó esik az 1840-es évek országgyűlési vitáiról, mindenekelőtt az újkonzervatív gróf Dessewffy Emillel való pengeváltásokról, melyek aztán a publicisztika terén, a Pesti Hírlap és a Budapesti Híradó hasábjain is folytatódtak. Megismerhetjük továbbá Eötvösnek az utolsó rendi országgyűlés időszakában végzett sokrétű tevékenységét, a Széchenyivel való mind szorosabb együttműködését, s a hazai politikai folyamatokról, valamint az európai alkotmányos mozgalmakról vallott nézeteit. A tanulmányok alapvetően a báró Eötvös József fiatalkori levelezésének sajtó alá rendezése során keletkezett kutatási eredményeket összegzik: így került bele az összeállításba az Eötvös és gróf Teleki László levelezésének kontextusát vizsgáló elemzés is.

A kötet befejező egysége öt tanulmányt tartalmaz: részben írói-szerkesztői életpályákkal, életstratégiákkal foglalkozik, betekintést adva az 1840-es, 1860-as évek közötti időszak irodalmi intézményrendszerének működésébe, mindenekelőtt pedig a cenzúraviszonyokkal is szorosan összefüggő publikációs lehetőségek átalakulásába. Pap Endre, Vachott Sándor, Tóth Kálmán pályája ugyanakkor azt is bemutatja, hogyan épült ki, s miként vált mobilizálhatóvá egzisztenciális vagy történelmi válsághelyzetekben az őket körülvevő, többretegű kapcsolati háló. Két tanulmány Arany János és Arany László egy-egy konkrét művét értelmezi. Az egyik *Az elveszett alkotmányt* a korabeli politikai diskurzusok, illetve a vármegyei választási visszaélések és a honoráciorok választójoga körül kialakult, Biharban is aktualitással és komoly téttel bíró küzdelmek felől közelíti meg. A másik Arany Lászlónak a magyar politikai

költészetéről adott áttekintését vizsgálja, mely 1873 októberében hangzott el akadémiai székfoglalóként, s egy évvel később látott napvilágot a Budapesti Szemlében. A tanulmány nemcsak az Arany László által megkonstruált irodalmi hagyományt mutatja be, melyben központi szerepet kapnak Petőfi politikai költeményei, de igyekszik az irodalmi művekről kialakított gondolatmenetet összekapcsolni a szerzőnek az államról és az alkotmányos berendezkedésről vallott nézeteivel is, melyek – nem meglepő módon – összefüggenek a centralistáknak a liberális államról vallott felfogásával.

Köszönöm Szilágyi Márton és olvasószerkesztőm, Fülöp Dorottya segítségét, az ő közreműködésük nélkül ez a kötet nem jöhetett volna létre. A megjelenést a K 131564 számú, Eötvös József levelezésének kiadása 2. és a K 143017 számú, A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848) 2. NKFI projektek támogatták anyagilag, hálás vagyok Cieger Andrásnak és H. Németh Istvánnak, hogy az általuk irányított kutatási program vezetőiként fontosnak tartották a könyv kiadását.

A kötetben szereplő metszetekért Hermann Róbertnek tartozom köszönettel, aki magángyűjteményéből bocsátotta rendelkezésemre ezeket a képeket.

